

**ДВУОСТРИЯТ НОЖ НА ДУМИТЕ:
ЕЗИКЪТ КАТО ПОТИСНИЧЕСТВО И СЪПРОТИВА
ВЪВ „ВАВИЛОН“¹ ОТ Р. Ф. КУАНГ**

*Преслава Пенева
Софийски университет „Св. Климент Охридски“*

**THE DOUBLE-EDGED SWORD OF WORDS:
LANGUAGE AS OPPRESSION AND RESISTANCE
IN R. F. KUANG'S "BABEL"**

*Preslava Peneva
St. Kliment Ohridski University of Sofia*

This article examines R. F. Kuang's "Babel: An Arcane History" through the lens of the "dark academia" genre, arguing that the novel reconfigures its traditional fascination with elite knowledge into a sharp anti-colonial critique. Set in an alternative nineteenth-century Oxford, "Babel" presents language as both a mechanism of imperial domination and a potential instrument of resistance. The British Empire's magical technology of "silver-working", powered by the untranslatable gaps between languages, exposes how linguistic knowledge is weaponized for exploitation. At the same time, acts of speech and translation (embodied in the rebellion of Robin Swift and the Hermes Society) transform language into a site of political subversion. The analysis highlights how Kuang's novel reveals translation not as a neutral academic pursuit but as a deeply ideological practice, where words themselves become tools for either sustaining or dismantling empire.

Keywords: R. F. Kuang, language, translation, colonialism and literature, postcolonial/anticolonial critique, dark academia, urban fantasy

*...горко ти, горко ти, великий граде Вавилоне, граде
силни, защото в един час дойде твоята осъда!*

Откровение 18:10

„Езикът надживява всяка империя. Дори когато го наричат „мъртъв“, той остава след гръмкия провал на последните режими и тогава...

¹ Оригинаалното английско заглавие на романа е "Babel" – лексема, препращаща конкретно към Вавилонската кула, а не към античния град (на английски – Babylon). На български „Вавилон“ може да се отнася и към града, и към кулата, като в случая заглавието има предвид кулата.

отива да живее в университетите. Не го е страх от високото, настанява се на ония етажи, които са любими на гълъбите. Намига ни от класиката или ни се репчи изпод научната лексика. Езикът е жилав старец“ (Ланджев/Landzhev 2023: 255), пише поетът и есеист Иван Ланджев в своя текст „На върха на езика ни“, произнесен като тържествено слово по повод празника 24 май.

Точно на „ония етажи“ – последните, високите, хюбристично протягащи се да докоснат небесата над Оксфорд, – езикът свива своето гнездо в романовия свят на „Вавилон“ от Ребека Куанг. На осмия етаж от Кралския преводачески институт (или „Вавилон“, както по-често го наричат оксфордци) се помещава отделът по среброделие – система, базирана на силата на превода, чрез която биват произвеждани магически сребърни кюлчета, хранващи технологичния, икономическия и военния прогрес на Британската империя. Именно този осми етаж ще се окаже бленувано и презирано място, химерно стремление и най-омразен враг за Робин Суифт – протагониста на романа: китайско сираче, отведено от своя роден Кантон от британския учен професор Ричард Ловел с обещанието не само за оцеляване от чумната епидемия, погубила цялото семейство на Робин, а и за бляскаво бъдеще на преводач. Примамливите предложения имат за своя финална дестинация именно „Вавилон“ – сърцето на Британската империя – където млади учени със съдби, подобни на тази на Робин, работят, за да произвеждат така наречените „съответни двойки“ (или в българския превод – „когнати“), гравирани в сребро чрез методите на сложна лингвистична алхимия, изкривяващи тъканта на самата реалност.

През последните години жанрът „dark academia“ (буквално преведено – „тъмна академия“) привлича изследователския поглед заради естетическото си очарование и амбивалентното си отношение към академичните институции. Обикновено белязан от готическа обстановка, интелектуален елитизъм и меланхолично преклонение пред класическото знание, жанрът има тенденция да осцилира между романтизирането и критиката на университета като място на знание, но и бастион на институционална привилегированост. Романът „Вавилон“ се включва в този разговор едновременно като отличен представителен пример, но и радикална промяна в базисната естетика на жанра. Действието се развива в един фикционален алтернативно-исторически Оксфорд през XIX век, а писателката използва тропите на тъмната академия – загадъчно знание, изолирани научни общности, древни езици – за да изобличи идеологическите им основи и да разкрие начините, по които академичната общност е исторически замесена в системите на имперско господство, извеждайки на преден план политическите залози на езика, превода и производството на знание.

В ядрото на романа „Вавилон“ стои една коментирана още от времето на Античността, но все така актуална и до днес теза – че езикът, който далеч не е неутрално или чисто комуникативно средство, е мощен инструмент на властта. Магическата система на романа – среброделието – има за своя основа пропуските между езиците: използвайки непреводимите остатъци и семантичните загуби, които възникват в процеса на превод, магическите сребърни ключета проявяват значението на преведените и гравирани върху тях думи в реалността – например когнатите *explodere* – *експлодирам* произвеждат експлозия. Тези преведени езикови пропуски, оказва се, се превръщат в самия двигател на империята, утвърждавайки технологичното и колониалното превъзходство на Великобритания – „силата на ключето се дължи на думите. И по-специално на есенцията на езика, която думите са неспособни да изразят – на онова, което се губи, когато се прехвърляме от един език на друг. Среброто улавя изгубеното и му придава съществуване“ (PK/R). В този контекст Куанг осмисля превода не като акт на културно свързване, каквото би трябвало да е неговото предназначение, а като своеобразна форма на насилие: натрупването на езикови знания става неразривно свързано с извличането на богатство и подчиняването на колонизираните народи, чиито представители преводачи се оказват в ролята на изпълнители на собственото си потисничество – „Вавилон“ събира чужди езици и чужди таланти по същия начин, както трупа сребро, за да изработва преводаческа магия, от която печели единствено Англия. [...] Най-новите, най-мощни ключета в употреба разчитат на китайски, санскрит и арабски, за да действат, но в страните, където масово се говорят тези езици, има общо по-малко от хиляда ключета – при това само в домовете на заможните и влиятелните. А това е грешно. Това е хищническо. Това е фундаментално несправедливо“ (PK/RK).

И все пак, ако езикът във „Вавилон“ служи като инструмент на империята, той също така е и средство за бунт. Романът проследява трансформацията на главния герой Робин Суифт от пасивен бенефициент на елитно образование до революционер, който използва езиковите си познания срещу империята, която ги е култивирала. Тази смислова метаморфоза извежда на преден план едно от най-завладяващите прозрения на романа: че самите инструменти на господство могат да послужат за разрушаване на използващите ги потиснически системи. Езикът се превръща в средство за съпротива, начин да се пречупи епистемологичната власт на империята. Именно чрез силата на думите, превода и магическите похвати на среброделието, използвани от империята, за да укрепи тя своите властови механизми, инакомислещите студенти, както ще споменем по-късно, изграждат структурите на своята съпротива.

Нека проследим как образът на среброто се оказва това, което изгражда самия скелет, основната носеща конструкция, на самата империя (както и на смисловите послания на романовия наратив). Не в Англия Робин се среща за първи път с вълшебните късчета благороден метал. „Момчето ги беше виждало вградени в носовите на кораби, инкрустирани в бордовете на паланкините на богаташи, закрепени над входовете на складове в чуждестранния квартал“ (PK/RK) – подсказва ни повествователният глас още в самото начало на фабулното действие, а като допълнителен тематичен ключ за четене на образа на кюлчетата функционира и определението, което им дават местните в Кантон: „заклинания за богаташи“ (PK/RK). Още тук, в първите страници на творбата, правят впечатление основните фигури, с които се свързва среброделието – богатите и чужденците. Далеч не е случайно съзнателното подчертаване, че среброто е характерно за „чуждестранния квартал“ в Кантон – тази наглед незначителна наративна описателност всъщност представлява предварителен намек за онова, което Робин предстои да научи едва след години, когато е приет да започне своето обучение във „Вавилон“: че занаятът на среброделието всъщност е неразривно свързан с колониалните интереси на Британската империя. Едва след пристигането си в Лондон на главния герой му предстои да осъзнае колко дълбоко втъкано в гоблена на империята е всъщност среброто – „за разлика от сърцето на Кантон, лондонското сърце беше с механичен ритъм. Среброто жу-жеше в целия град. Искреше от колелата на каретите, каляските и копитата на конете; светеше от фасадите на зданията, под прозорците и над входните врати; беше заровено под улиците и покачено върху тиктакащите стрелки на часовниковите кули; изложено по витрините на магазините с табели, които гордо възхваляваха магически усъвършенстваните качества на хляба, ботушите, дрънкулките, предлагани в тях“ (PK/RK). Метафората за „лондонското сърце“, задвижвано именно от среброто, на пръв поглед би могла да изглежда и самоцелно употребена, израз на поетично драматизиран наративен изказ. Но всъщност при внимателно изследователско вглеждане в хода на романовото действие става ясно, че преводаческата магия на кюлчетата наистина функционира като „сърце“ (в буквален смисъл) на империята – „Докато гледаше Оксфорд от тази височина, Робин остана с впечатлението, че целият град беше като фино настроена музикална кутия, която разчиташе изцяло на сребърните си части, за да продължи да работи – и ако някой ден среброто свърши, [...], целият Оксфорд изведнъж щеше да спре. Камбаните щяха да замлъкнат, каретите щяха да застинат наред улиците, гражданите щяха да замръзнат наред крачката си, с отворена по

средата на думата уста“ (РК/РК). Вместо обаче да се използват за подобряване на качеството на живот, за лекуване на болните и за засищане на гладните, сребърните кюлчета влизат в употреба за съвсем други неща, далеч извън сферата на неотложно потребното – „използват се за декорация на салони. Будилници, които звучат като истински петли, осветление, което угасва и светва с гласова команда, завеси, които променят цвета си през деня, такива неща. Защото са забавни и защото британската висша класа може да си ги позволи – а каквото поискат богатите британци, това и получават“ (РК/РК). Тези постепенни повдигания на завесата пред Робин (а и пред читателя) намират своята кулминация в безцеремонното разкритие най-големите източници на приходи за „Вавилон“ – въоръжените сили и търговията с роби.

Анализирани заедно, като част от една смислова причинно-следствена цялост, тези пасажии подчертават как среброто във „Вавилон“ функционира на няколко нива: като буквален магически механизъм, като метафора на колониалното извличане и като критика на съучастието на академичния елит в изграждането на империята. Среброто е едновременно материално и идеологическо – и двигател, и емблема на империята. Чрез нарастващото осъзнаване на Робин повествованието внимателно разнища пластове на очарованието, за да разобличи среброделието не като източник на чудо, а като средство за имперски контрол – оказва се, че блясъкът на среброто, подобно на очарованието на академичния престиж, крие инфраструктурата на бруталната институционална експлоатация.

В сложната мрежа от алюзии във „Вавилон“ среброто и езикът са структурно и символично преплетени, функционират заедно като два равнопоставени стълба на имперското господство. Както вече споменахме, централната магическа система на романа – среброделието – се основава на семантичните различия между езиците, което прави властта на империята буквално зависима от езиковото поле. По този начин езикът се превръща не в мост между културите, а в инструмент за експлоатация и контрол – богатството на многоезичното знание, особено това, което притежават колонизираниите поданици, се присвоява, кодифицира и трансформира в оръжие от британския елит именно чрез среброто, респективно и чрез езика. По този начин среброто служи като проводник, чрез който езикът се превръща в ресурс – нещо, което може да се добива, манипулира и в крайна сметка да се превърне в източник на материален доход. Актът на превод, често идеализиран като межкултурно благо, във „Вавилон“ е преосмислен и окачествен като насилствен акт, който налага асиметрични властови отношения под прикритието на

стремежа към научен прогрес. В тази светлина среброто далеч не е безвредна очарователна магия, а оказва се, изгражда самата носеща конструкция на империята, утвърждавайки ролята ѝ на доминация чрез потисничество, скрито под претекста за академична легитимност.

Първата, най-тиха революция в романа, се осъществява именно чрез езика, чрез едно-единствено изречение, промълвено под нощното небе на Оксфорд: „Името ми е Грифин Ловел“ (РК/РК). Именно чрез тези семпли на пръв поглед думи се поставя началото на бунта – не чрез насилие или саботаж, а чрез средствата на речта: когато Грифин, по-големият полубрат на Робин, нарича себе си с фамилията Ловел. По този начин той изрича истината, която до този момент е била присъстваща, но неизказана в съзнанието на Робин – че и той, и Грифин са незаконни синове на Ричард Ловел, заченати по време на експлоататорските пътувания на професора в Китай. Самоназоваването на Грифин е момент на радикална яснота не само защото разкрива личната морална несъстоятелност на Ловел, но и защото оголва имперската логика в нейната по-мощна цялост: стратегическото отглеждане и култивиране на колониални деца, които да служат на езиковата и академичната машина на империята. Неслучайно по-нататък в романовото действие Грифин заявява: „Вие сте средство за тях, но нищо повече. Машины за превод. И ако се счупите, ви изхвърлят“ (РК/РК).

Този акт на назоваване е революционен именно защото разрушава грижливо поддържаната илюзия, че „Вавилон“ – а оттам и Британската империя – функционира на основата на меритокрация и научни идеали. До този момент Робин е съучастник в тази илюзия, благодарен за образованието и статута, които са му предоставени. Изказването на Грифин пречупва тази фантазия, разкривайки, че дори най-интимните аспекти на тяхната идентичност – раждане, език, семейство – са били присвоени от имперския замисъл. Отношението на Ловел към децата му не е бащинско, а утилитарно, а пътуванията му до Китай не са били междукulturни ангажименти, а мисии за извличане на печалба чрез създаване на деца, които в бъдеще трябва да бъдат обучени като езикови работници. Освен това силата на декларацията на Грифин се крие не само в нейното съдържание, но и във факта, че тя е изречена на глас. В един роман, имащ за свое тематично ядро нюансите на езика – превод, лексика, етимология, – речта се превръща във форма на власт над истината. Докато Робин има своите подозрения, но мълчи, Грифин овъншнява знанието, разрушавайки тайната, която поддържа както семейната, така и институционалната йерархия. Този момент представлява своеобразен лингвистичен бунт, показващ, че речевият акт е власт, а

мълчанието е съучастие. Обявяването на глас на общото фамилно име се оказва всъщност дълбоко политически акт, който дава тон за по-експлозивните бунтове, които предстоят. Революцията, загатва наративът на Куанг, започва не с пожар или саботаж, а със смелостта да се каже това, което умишлено е останало неизказано.

Разбира се, Грифин далеч не е единственият дисидент между страниците на „Вавилон“ (а и действията му не се изчерпват единствено от полупрошепнати лингвистични бунтове: неговата фигура всъщност е най-яркото vyplъщение на романовото подзаглавие – „За нуждата от насилие“). Тайната организация, от която Грифин е част, нарича себе си обществото „Хермес“ (или според българския превод – Херметичното общество). Именно това тайно общество от инакомислещи настоящи и бивши студенти на Кралския преводачески институт представлява най-ясното олицетворение на езиковата съпротива в романа – подземна мрежа от преводачи, учени и дисиденти, които обръщат инструментите на империята (езика и среброто) срещу самата нея. Името на обществото е богато на символични нюанси – в гръцката митология Хермес е богът на границите и тяхното пресичане: вестител на боговете, покровител на преводачите и водач на душите между световите. Като фигура на посредничеството и движението Хермес vyplъщава точно граничното пространство, което преводът заема – между езиците, между културите и между системите на властта. Като се назовават с името на това амбивалентно божество, бунтовниците алузират намеренията си както за овладяване на имперския дискурс, така и за неговото подкопаване – те не са външни лица за езиковата машина на „Вавилон“, а са дълбоко вписани в нея и използват достъпа си, за да дестабилизируют, а не да поддържат империята.

Методът на бунта на обществото „Хермес“ е особено подривен, защото имитира и отразява самата вътрешна логика на империята. Ако британската държава използва механизмите за среброделието, за да упражнява своето технологично и икономическо господство, то членовете на обществото „Хермес“ възприемат същата тази магия като главен инструмент в своя революционен саботаж – те се възползват от същите езикови пукнатини, от които се възползва и Кралският преводачески институт, но вместо да ги използват за обогатяване на имперския център, ги използват за неговото разрушаване. Техните операции са, бихме могли да кажем, контрамагически действия – „Ние отклоняваме среброто към хората, общностите и движенията, които наистина се нуждаят от него. Подпомагаме робски въстания. Подпомагаме съпротивителни движения. Претопяваме сребърни кюлчета, предназначени за почистване на ковъорчета, и ги използваме, за да лекуваме болести“

(PK/RK). По този начин обществото „Хермес“ превръща превода от практика на съучастие в практика на съпротива, водейки се от един-единствен прост принцип – „На света има хора, които се нуждаят повече от сребро, отколкото заможните лондончани“ (PK/RK) Ако професорите от кулата на Вавилон проповядват, че непреводимото може да бъде използвано за контрол, то „Хермес“ учи, че същото това непреводимо може да служи за освобождение.

Членовете на „Хермес“ са много повече от тактически бунтовници и би могло да се каже, че представляват своеобразна идеологическа инверсия на проекта „Вавилон“ – докато кулата в центъра на Оксфорд поддържа мита за научната неутралност, претендирайки, че преводът служи на висша интелектуална цел, отделена от политиката, членовете на „Хермес“, едновременно с думи и действия, разрушават всички подобни илюзии. За тях езикът никога не е аполитичен – самият акт на превод между езиците се превръща в политически жест. Следователно съществуването на обществото не е просто реакция на несправедливостта на „Вавилон“, а предефиниране на значението на превода – той вече не е инструмент на империята, а средство за революционно преосмисляне. Обществото „Хермес“ е символ на убеждението, че тези, които разбират структурите на властта отвътре, тези, които са обучени в същите тези езици, използвани като инструменти за потискане – могат да бъдат най-опасните и ефективни носители на промяната. Възвръщайки си автономното право върху среброто и превода, обществото „Хермес“ разкрива, че научното познание, когато се използва критично и целенасочено, може да бъде обърнато срещу всички, които държат езика като залогник – чрез този, своеобразно казано, епистемологичен бунт те оспорват монопола на империята върху знанието, разкривайки, че всеки текст, всеки превод, всяко сребърно кюлче носят в себе си възможността както за господство и контрол, така и за несъгласие и дисидентство. Чрез колективния образ на „Хермес“ Куанг изразява мощна визия за думите и езика като средство за саботаж и за науката като бойно поле, на което империите се издигат и падат.

Във „Вавилон“ Ребека Куанг гради наратив, който в крайна сметка разкрива езика не като неутрално средство за комуникация, а като бойно поле на властта – в този роман езикът никога не е просто средство за предаване на смисъл, той е система за контрол, механизъм на империята, а понякога и оръжие за освобождение. Самият акт на превод, който, както постулира романовият наратив, далеч не е пасивно научно начинание, се превръща в дълбоко политически заредено действие – посредством механизма на среброделието Британската империя укрепва своята

власт чрез изкуствено поддържаното от самата нея езиково неравенство, извличайки семантичните различия така, както извлича блага от земите на своите колонии. Романът на Куанг настоява, че структурите на империята се поддържат не само от армиите и законите, но и от думите: лексиката, синтаксиса, етимологията, от фигурите на онези, които контролират какво се казва и какво е позволено да бъде чуто.

И все пак, ако езикът е инструмент за потисничество, той е и ключът към съпротивата. От революционния акт на себеназоваване на Грифин до стратегическия саботаж на обществото „Хермес“ повествованието на „Вавилон“ показва как не друг, а именно обучените в имперските системи могат да ги разрушат, използвайки знанията си. Езикът се превръща в нож с две остриета – същият механизъм за власт, който е трябвало да обвърже колонизирания субект с империята, става източник на тяхната автономия. В този смисъл романът извежда преводача от периферията на историята и го поставя в центъра на политическата трансформация – съпротивата във „Вавилон“ е повече от физическа, тя е дълбоко интелектуална битка за освобождение, която се води в бележки под линия, на мъртви езици и в пространството между несвършените преводни еквиваленти.

Бихме могли да твърдим, че „Вавилон“ освен роман е и мощен обществен апел да си дадем сметка за политиката на езика във всичките му форми – той ни призовава да се запитаме кой говори, кой превежда и кой се възползва от това, което е позволено (или забранено) за четене; той изисква от нас да осъзнаем как знанието може да бъде използвано като оръжие и как мълчанието може да се превърне в съучастие; но също така ни напомня, че думите, когато са изречени ясно и смело, могат да разклатят основите на всяко потисничество. В света на Ребека Куанг (а може би и в този откъд страниците) езикът далеч не е просто описателен – той е съзидателен: изгражда нации, поддържа идеологии и когато се окаже в ръцете на смелите, разрушава империи.

БИБЛИОГРАФИЯ

Ланджев/Landzhev 2023: Ланджев, И. *За неизбежната случайност*. Пловдив: Жанет-45, 2023. [Landzhev, Ivan. *Za neizbezhnata sluchaynost*. Plovdiv: Zhanet-45, 2023.]

ИЗТОЧНИЦИ

РК/РК: Р. Ф. Куанг. *Вавилон: Тайна история*. София: Orange Books, 2003. [R. Kuang. *Vavilon: Tayna istoriya*. Sofia: Orange Books, 2023.]

Библия/Bible: *Книгите на свещеното писание на Вехтия и Новия Завет*, издаден на хартия от Св. Синод на Българската църква, София, 1992.